

a) Analytické funkcie filozofie v rovine špeciálnych vied

Vedeckotechnická revolúcia je zložitým procesom, ktorý sa uskutočňuje priamo vo vnútri materiálnotechnickej základne spoločenského systému. Je rozhodujúcou zložkou premien, ktoré majú vyústiť do komunizmu. Prináša preto i zložité teoretické otázky. „Poľnohospodárske a priemyslové revolúcie v minulosti dali človekovi technickú a organizačnú nadvládu nad jeho organickým a anorganickým prostredím. Súčasná revolúcia by mala k tomuto pridať nadvládu nad spoločenským prostredím a nad vývojom samej spoločnosti.“¹ Vedeckotechnická revolúcia sa v tejto súvislosti dotýka objektívnej dialektiky obsahu a formy spoločenskej výroby, ktorá kladie i komplikované filozofické problémy.

Vnucuje sa však otázka, aké konkrétne premeny čakajú filozofiu v súvislosti s potrebami jej akcieschopnosti v procesoch nastupujúcej vedeckotechnickej revolúcie? Ako sa môže stať filozofia reálne použiteľnou tam, kde usilujeme o revolučné zmeny vo vývine modernej vedy a techniky v ich vzťahu k automatizujúcej sa spoločenskej výrobe? V dobe vedeckotechnickej revolúcie, ktorá špeciálne vedy pretvára v bezprostredné výrobné sily socialistických výrobných vzťahov a socialistickú výrobu sa usiluje prestavať na komunistický výrobný systém, dostáva filozofia mimoriadne náročné úlohy.

Hľadajú sa konkrétne spôsoby ako určiť filozofii akcieschopné funkcie, ako ju spojiť s úlohami ostatných vied. Vo vývine filozofie väčšiny socialistických krajín sa to veľmi vypukle demonštruje ústupom od dogmatizmu. Vyjadrené je to v snažení o rozvoj prísne vedeckých funkcií filozofie, v úsilí o vedecké sprostredkovanie komunikácií vo vzťahu filozofie a vied. V SSSR to markantne už dávnejšie ukazuje diskusia o „dialektike prírody ako filozofickej vede“.²

Polemika správne akcentuje význam štúdia prírody zvláštnou filozofickou disciplínou, ktorá by sa mala tesnejšie priblížiť k príslušnému zvláštnemu objektu štúdia a tak v bezprostrednejšom styku so špeciálnymi vedami spracovávať všeobecné otázky prírodných vied. V tejto súvislosti za významné v SSSR treba považovať osobitne hľadanie takých funkcií filozofie, ktoré budú schopné teoreticky spracovávať informácie o faktoch, teóriách a metódach špeciálnych vied na vyššom stupni všeobecnosti. Triezva sa tu ukazuje i scientistná orientácia filozofie

¹ J. D. Bernal, *Veda v dejinách II*, Praha 1960, 414.

² G. V. Platonov, M. N. Rutkevič, *O dialektike prírody ako filozofickej vede*, Voprosy filosofii 1963, č. 3, 134–144; I. D. Panchava, B. J. Pachomov, *Predmet filosofskogo issledovaniya v oblasti jestestvoznaniya*, Voprosy filosofii 1964, 3; S. T. Meljuchin, *O nekotorych metodologičeskich problemach jestestvennyh nauk*, Filosofskije nauki 1964, č. 3, 3–13; Dobrov, *Veda o vede*, Kijev 1966; Sborník Logika naučnogo issledovaniya, Moskva 1965; E. Filová, *Problém dialektiky prírody ako zvláštnej filozofickej disciplíny*, Otázky marxistickej filozofie 1964, 547–551.

na vybudovanie logiky vedy, úspešná snaha o exaktnejšie vedecké služby filozofie logike vedeckého výskumu.

V systéme vied takto dostáva filozofia praktické úlohy, ktoré musí plniť ako všeobecná, ale súčasne konkrétne „aplikovateľná“ veda. Otázku, „ako zabezpečiť vývinové zmeny“ systému filozofických vied nemožno uspokojivo riešiť len v rovine abstraktných želaní spojiť filozofiu so špeciálnymi vedami. Vo filozofii treba hľadať konkrétne podmienky pre filozofické vedeckovýskumné metódy, ktoré filozofii poskytnú potrebnú skúsenosť o povahe objektívneho sveta a procesoch jeho poznania a ktoré túto skúsenosť spracujú tak, aby sa mohla vecne použiť v teórii a praxi vied i v ostatnom živote.

O takýchto funkciách filozofie hovorí i polemika k problému jednoty filozofie a špeciálnych vied v NDR.³ Za veľmi aktuálne sa tu považujú úlohy vypracovať marxistickú filozofickú „teóriu vedy“. Alfréd Kosing akcentuje, že „pred marxistickou filozofiou stojí úloha skúmať modernú vedu vo všetkých jej hlavných aspektoch a súvislostiach a vybudovať systematickú teóriu vedy“. Diskusia chce povedať, že filozofia nesmie byť vzdialená praktickým potrebám doby. Filozofia sa musí stať „praktickou vedou“. Musí mať konkrétny pomer i k samej praxi. Musí sa stať pozitívne použiteľným komponentom praxe. V opačnom prípade by bola od života odtrhnutou, abstraktnou teóriou, ktorej prestabilizovaný obsah je problematické uplatňovať v dynamickom systéme vedy a života. Filozofia sa so svojimi všeobecnými ontologickými a gnozeologickými direktívami musí vyvíjať v jednote s ostatnými vedami, aby sa mohla stať použiteľnou. Všeobecné vo filozofii nemôže existovať a vyvíjať sa bez jednoty so zvláštnym v špeciálnych vedách. Všeobecná filozofická skúsenosť sa stáva vývojaschopnou len vo vývinovej jednote so skúsenosťou špeciálnych vied.

Ani v susednom Maďarsku nezostáva filozofia k takýmto progresívnym úvahám hluchá. Veľmi naliehavo sa tu kladie požiadavka vybudovať všeobecnú vedu o vedách s úlohou čo najužšieho styku so špeciálnymi vedami. Lörincz Lajos v tejto súvislosti presvedčivo píše, že „potreby vytvoriť vedu o vede, ktorá by sa zaoberala objavovaním a zovšeobecňovaním zákonov vývinu vied, je sotva možné oddiskutovať“.⁴

A čo chce takáto diskusia o vzťahu filozofie a špeciálnych vied povedať u nás?

³ Alfred Kosing, *Wissenschaftstheorie in der Sicht der marxistischen Philosophie*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1967, č. 7, 766; Max Steenbeck, *Essay eines Naturwissenschaftlers über Philosophie und Einzelwissenschaften*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie 163, č. 12, 1472–1488; Alfred Kosing, *Gegenstand, Struktur und Darstellung der marxistischen Philosophie*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1964, č. 7, str. 781–807; Hubert Laitko, *Zum Standort der Disziplin Philosophische Probleme der Naturwissenschaft*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1965, č. 3, 343–356; E. Filová, *Vzťah vedy a filozofie na stránkach Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, Filozofia 1966, č. 6, 634–639; G. Klaus, *Spezielle Erkenntnistheorie*, Berlin 1967.

⁴ Lörincz Lajos, *Science of Science-Tudományszervezés, Tudománypolitika*, Magyar Tudomány, Akadémiai Kiadó, Budapest 1967, č. 6, 405; Farkas János, *Néhány gondolat a Science of Science-ről*, Magyar Tudomány 1966, č. 1, 29–35; Korach Mór, *Megjegyzések a „Science of Science“ vitához*, Magyar Tudomány 1966, č. 10, 632–639; Farkas János, *A tudomány strukturális tagazódásáról*, Magyar Tudomány 1967, č. 4, 226–238.

Usiluje sa zdôrazniť, že zmyslom filozofie nie je výstavba samoúčelného abstraktného teoretického systému a metódou filozofie nemôžu byť aprioristické deduktívne procedúry. Zmyslom a cieľom vedeckej filozofie musí byť úsilie aposteriórne domýšľať všeobecné vo vedách na úrovni vždy vyšších generalizácií, aby sa abstraktne všeobecné vo filozofii mohlo vrátiť do rovín teórie a praxe vied ako konkrétne všeobecné, ako reálne použiteľný teoretický moment teórie a praxe vedy a taktó v konečných dôsledkoch i ako prvok kultivovaného myslenia a konania človeka v každom jeho spoločenskom zaradení. Zmysel filozofickej činnosti určujú vždy konkrétne predpoklady tvoríť, rozvíjať i spájať filozofické abstrakcie so životnou praxou na základe adekvátneho pracovného styku filozofie s prácou v špeciálnych vedách. Z objektívnej dialektiky všeobecného a zvláštneho pri poznávaných štruktúrach vyplýva i vzájomná podmienenosť všeobecných a zvláštnych metód vied o celku poznávaných štruktúr. Vyplýva z nej nevyhnutnosť jednoty a vzájomných prenikaní metodických filozofických a špeciálnovedeckých hľadísk. V poslednom čase to presvedčivo a zhodne vyjadrujú všetky významnejšie práce čs. filozofov.⁵

Všeobecné v predmete filozofie nie je nemenné. Spolu s premenami zvláštneho pri objektívnych formách hmoty sa mení i všeobecné týchto foriem pohybu. Vývin filozofie je v tejto súvislosti vývinom vedy, závislej od vývinu špeciálnych vied, od vývinovej vnútornej jednoty so špeciálnymi vedami. To preto, lebo objektívne kategórie všeobecného a zvláštneho poznávaných štruktúr nie sú medzi sebou ako navzájom vonkajšie kategórie. Všeobecné existuje vo zvláštnom ako vnútorné zvláštneho. Existuje a prejavuje sa vo zvláštnom v trvalej vnútornej jednote. Preto i kategórie vied o všeobecnom a zvláštnom v poznávaných sústavách nie je správne skúmať ako nespojené, vzájomne si vonkajšie kategórie. Ich existencia a vývin sú možné len v ich vnútornej jednote.

V pracovnom styku priamo v rovine špeciálnych vied sa filozofia musí učiť od špeciálnych vied a naopak. Filozofia sa v takomto pracovnom styku s vedami musí učiť predovšetkým tomu, čo od nej špeciálne vedy potrebujú. Musí poznávať a uspokojovať konkrétne potreby teórie a praxe vied. Filozofia sa môže stať nástrojom teórie a praxe vied za predpokladu, že bude schopná tvoríť sa ako organická súčasť, ako skutočne vnútorný komponent špeciálnych vied. „Len v tesnej spolupráci filozofie so špeciálnymi vedami je záruka jej ďalšieho spoločensky prospešného a búrlivého rozvoja.“⁶

Ak úloha filozofie je syntetizujúca, „opornými bodmi tejto činnosti môžu byť len dobre zvolené alebo predchádzajúcim skúmaním získané princípy“.⁷ Súdime preto, že abstraktná pojmová analýza ako výlučná forma filozofickej analýzy

⁵ Pozri *Materiál celoštátnej porady čs. marxistických filozofov v Jilovišti r. 1966*; I. Hrušovský a kol., *Veda vo vedeckotechnickej revolúcii*, Filozofia 1966, č. 6, 627—634; M. Kusý — J. Suchý, *Úlohy a potreby našej filozofie*, Filozofia 1966, č. 3, 326—336; Milan Zigo, *Prírodovedecké korene filozofie*, Filozofia 1967, č. 4, 337—347; M. Suchý, *K otázke vzťahu filozofie a vied*, *Otázky marxistickej filozofie* 1962, č. 5, 426—431.

⁶ Ludvík Tošenovský, *Marxistická filozofia a špeciálne vedy*, *Filozofický časopis* 1963, č. 4, 501.

⁷ Milan Zigo, *Prírodovedecké korene filozofie*, Filozofia 1967, č. 4, 344.

odtrhnutá od teórie a praxe špeciálnych vied nemôže poskytnúť materiál potrebný pre účinnú filozofickú syntézu skúseností špeciálnych vied. Efektívna filozofická syntéza musí sa trvale zabezpečovať primárne adekvátnymi formami filozofickej analýzy informácií o konkrétnych faktoch, teóriách a metódach špeciálnych vied v najužšej systémovej jednote s týmito vedami. Analýzou tu rozumieme konkrétnu analýzu exogénnych mimofilozofických teoretických informácií, bez ktorej je každá abstraktná pojmová analýza marxizmu cudzím apriorizmom. Vo filozofických vedeckovýskumných procedúrach je pojmová analýza závislou premenou od analýzy faktov.

Marxistická filozofia, ako veda o najvšeobecnejších zákonoch vývinu prírody, spoločnosti a poznania, o celku vesmírnych pohybov a človeku v nich, nie je možná bez analyticko-syntetických stykov so špeciálnymi vedami. Filozofia vo vedeckotechnickej revolúcii sa musí stať filozofiou vo vývinovej jednote so systémom vied. V nej filozofická syntéza nesmie byť predskúsenostná. Predpokladá filozofickú analýzu vždy nových skúseností teórie i praxe špeciálnych vied. Zdôrazňujeme preto, že podobne ako každá iná špeciálna veda, i filozofia sa vo vedeckotechnickej revolúcii musí stať účinným komponentom praxe výrobných síl. „Filozofia musí naozaj s každým významným pokrokom prírodných vied znovu a opäť podniknúť analýzu vedy, ktorá je zároveň sebaskúmaním filozofie, skúmaním opodstatnenosti vlastných tvrdení.“⁸ V žiadúcom prepojení do rovín teórie špeciálnych vied sa musí stať „aplikovateľnou“ v praxi vedy i výroby. Podobne ako všetky ostatné aplikované vedy je potrebné obohacovať o filozofickoteoretické prvky, ak sa majú efektívne použiť, i filozofickú teóriu je nevyhnutné ustavične dopĺňať vždy novou skúsenosťou špeciálnych vied. Trvale ju spojiť s touto skúsenosťou.

Tvrdíme, že bez takéhoto spojenia filozofie a vied nemôže byť filozofia vedou. „V modernej vede nejde ani tak o to, jednotlivé úseky od seba oddeliť, ale naopak rozvinúť ich spojitost, rozvinúť to, čomu hovoríme súvislosť, kooperácia atď. Vytvára sa nevyhnutnosť vzájomného prepájania, vzájomnej medziodborovej komunikácie, t. j. vzájomného využívania výsledkov činnosti rôznych oblastí vedy.“⁹ Ak teda ani filozofia dnes nemôže mať interest o hocijaký styk so špeciálnymi vedami, ak sa v programe premien, ktoré sleduje vedeckotechnická revolúcia, i filozofia musí podriaďovať potrebám dôslednej racionalizácie práce, potom to znamená, že vo filozofii treba nahradiť prežitú formálne styky so špeciálnymi vedami modernými účinnejšími pracovnými vzťahmi.

Ak má pravdu R. E. Dewey, keď súdi, že „súčasní filozofi nepoznajú základný materiál, ktorý vyžaduje filozofická syntéza“, nemožno vážne hovoriť o dobrej práci vo filozofii.¹⁰ Dobre poznať takýto základný materiál tu znamená najprv tento náležite sprostredkovať v konkrétnych komunikačných vzťahoch filozofie a špeciálnych vied. Lepšie než len živelne sprostredkovať informácie o faktoch,

⁸ Milan Zigo, *Prírodovedecké korene filozofie*, Filozofia 1967, č. 4, 342.

⁹ L. Tondl, J. Nekola, *Nové rysy v úlohe vedy*, Sociologický časopis, ČSAV, Praha 1966, č. 2, 307.

¹⁰ Pozri V. Tlustý, *Budoucnost filosofie*, český překlad anglického originálu. Filosofický časopis 1967, č. 2, 295–299.

teóriách a metódach vo vzťahu uvažovaných vied. Uplatňovať a rozvíjať filozofické metódy v systéme vied, to znamená spojiť pracovné metódy filozofie s konkrétnou vedeckovýskumnou činnosťou špeciálnych vied. Urobiť to tak, aby toto spojenie poskytlo trvalé zdroje informácií pre potreby finálneho spracovania dosahovaných poznatkov v systéme vedy. Súdim, že trvalý prúd informácií nemôže poskytnúť potrebám filozofickej syntézy každý druh filozofickej analýzy empirického materiálu vied. Poskytnú ho analytické metódy, ktoré budú môcť v systémovej podobe citlivo registrovať a hodnotiť zmeny celku rastúcej skúsenosti sústavy špeciálnych vied v bezprostrednom styku s týmito vedami. V trvalom analytickom styku s faktmi, teóriami a metódami špeciálnych vied sa budú uplatňovať priamo v rovine týchto vied.

Myslíme, že k známym objektívnym a subjektívnym faktorom, ktoré dávajú práci vo filozofii charakter živelnosti, rozhodne treba pripočítať i nedoceňovanie významu systémovej filozofickej analýzy faktov, teórií a metód špeciálnych vied a z toho vyplývajúce tendencie preceňovať syntetické imanentne filozofické práce. Uspokojivé formy rozvoja filozofie ako vedy, skutočný rozvoj jej vedeckovýskumnej činnosti dostávajú v podmienkach vedeckotechnickej revolúcie prirodzenú podobu len v náležitom, prednostne analytickom spojení filozofie s informáciami špeciálnych vied.

I teoretická hodnota filozofie pramení z praxe. Odvodená je bezprostredne z teórie a praxe špeciálnych vied. V spojení s ňou filozofia vzniká a v spojení s ňou sa i ďalej rozvíja. Použiteľným teoretickým momentom praxe spoločenskej výroby sa stáva len v pracovnom styku s faktmi, teóriami a vedeckovýskumnými procedúrami systému vied. Usudzujeme, že pri hľadaní účinného spojenia filozofie so systémom vied nie je odôvodnená opatrnosť pred pojmom aplikovateľnosti filozofie, ak filozofia vo vnútri systému vied bude pracovať adekvátnymi filozofickými metódami.

„Vlastnou a bezprostrednou úlohou marxistickej teórie je poskytnúť vedecky zdôvodnený obraz podstaty vývinu ľudstva a človeka.“¹¹ Možno to urobiť nie akýmkoľvek, ale len naozaj exaktným, prísne vedeckým nástrojom teoretického modelovania sveta a človeka, a to najprv na základe účinnej analýzy informácií špeciálnych vied. To filozofia nevyhnutne musí robiť opretá o teoretické konklúzie sústavy vied. V takto „sprostredkovanom“ vzťahu k totalite objektu svojho štúdia, jeho vlastností a vzťahov patrí rozhodujúce miesto najprv tým vedeckovýskumným filozofickým procedúram, ktoré zabezpečia dobré analytické funkcie filozofie v jej styku so špeciálnymi vedami. Vo filozofii tak poznávať, znamená tvoriť filozofické abstrakcie v úzkom vnútornom pracovnom styku s vedeckovýskumnou činnosťou v špeciálnych vedách. Relevantnou v takomto vnútornom styku musí byť systémová, organizačne zabezpečovaná regularita dobrej interdisciplinárnej spolupráce. V rámci nej sa musia filozofické abstrakcie tvoriť a nakoniec i spájať s teóriou a praxou špeciálnych vied pri noetickom zmocňovaní sa i praktickej premene sveta.

¹¹ Bodo Wenzlaff, *Zum Verhältnis von Philosophie und Einzelwissenschaften*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1964, č. 7, 872.

Akademik Szántó v tejto súvislosti zdôrazňuje, že „úlohou marxisticko-leninskej filozofie je aj to, aby odhalila a vysvetlila konkrétne prejavy všeobecných zákonov dialektiky v jednotlivých špecifických oblastiach poznávania prírody, spoločnosti a myslenia.“¹² V inej súvislosti ukazuje, že takéto úlohy filozofie ani filozofickou syntézou osebe ani len samou pojmovou analýzou osebe dobre zabezpečiť nemožno. Vecná analytická práca s faktami vied zbavuje tieto metódy práve škodlivých prvkov apriorizmu a jednostrannosti. Treba priamo povedať, že „ak má filozofia vyjadrovať podstatu vedy, ak má byť zákonom jej vývoja, tak je pre filozofiu nielen cenné, ale aj nevyhnutné postihovať tendencie jednotlivých disciplín, ich vývojové formy, perspektívy a metódy, čo predpokladá dôkladnú znalosť a analýzu vedeckých disciplín“.¹³ Tradičnými formami viac-menej jednostrannej orientácie na imanentné filozoficko-syntetické alebo jednostranné pojmoanalytické práce sa filozofia nemôže stať zákonom, či podstatným komponentom vývoja systému vedy.

Robiť vedu vo filozofii znamená v podstate tak ako v každej inej vede poznávať a výsledky poznania v praxi uplatňovať. Vedecky pracovať i vo filozofii znamená čosi nové vytvárať, vytvorené uvádzať do praxe a v praxi využívať. Zbierať a spracovávať fakty tak, aby ich prax mohla potrebovať. Nerobiť to inak, ako to ukázal Marx, keď v styku s praxou tvoril a praxi ponúkol svoj Kapitál. Takéto konkrétne vedeckovýskumné úlohy môže filozofia plniť len v jej účinnom naozaj tesnom vnútornom priblížení sa k špeciálnym vedám.

b) *Model vývinovej jednoty filozofie a špeciálnych vied*

Treba teda otvorene priznať, že vedeckoteoretickú hodnotu filozofie zdôvodňuje len jej schopnosť vecnej korešpondencie s praxou. Schopnosť spojiť sa s praxou života vôbec, no bezprostredne najprv s vedami o tejto praxi. Spojiť sa s vedami, bez ktorých filozofia vedecky overenú skúsenosť o svete ako celku a človeku v tomto svete nemôže získať. Naznačili sme, že fakty o človeku a jeho svete sa primárne získavajú i overujú vo vedeckovýskumnej práci jednotlivých prírodných, spoločenských a technických vied a druhotné filozofickoteoretické spracovanie takýchto faktov nemá istejšie zdroje než špeciálne vedy. Tieto vedy predstavujú pre filozofiu v epoche vedeckotechnickej revolúcie pramene vývoja, teoretickej hodnoty i rozhodujúcu sféru použiteľnosti.

Ak sa filozofia ako teória vied prekonáva vďaka stálemu príjmu vždy nového exogénneho informačného materiálu sústavy špeciálnych vied, potom účinná filozofická integrácia takéhoto informačného materiálu diferencujúcich sa vied je problematická bez predchádzajúcej, na úrovni vedy fungujúcej filozofickej analýzy skúsenosti, ktorá sa rodí v špecializáciách prírodných, spoločenských a technických vied. Alfred Kosing považuje za správne povedať rovno, že „vedecké

¹² L. Szántó, *Dialektika kvantity a kvality, obsahu a formy v Marxovom Kapitáli*, Otázky marxistickej filozofie 1964, č. 2, 119.

¹³ V. Filkorn, *Úvod do metodológie vied*, SAV, Bratislava 1960, 22.

teórie interdisciplinárnych odborov vied, to je filozofia¹⁴. Efektívne „aplikovateľnou“ sa takáto filozofia nemôže stať, ak sa jej teoretický obsah nebude tvoriť v praxi najužšieho vnútorného styku s konkrétnymi vedami. Tvorí obsah filozofie v takomto styku so špeciálnymi vedami pochopiteľne neznamená úplne s nimi splynúť. Teórie vied nie sú komutatívne. Nie sú zameniteľné rovnako ako ani ich metódy.

Tvorí i aplikovať filozofiu v tejto súvislosti znamená tvoriť a aplikovať v takých sprostredkujúcich komunikačných vzťahoch, ktoré nesmú narušiť špecifičnosť ani filozofie, ani špeciálnych vied. Nemusia a nenarušia ju za predpokladu, že problém komunikácií vo vzťahu filozofie a špeciálnych vied sa vyrieši konkrétne v podobe realizácie nového sprostredkujúceho útvaru vo vzťahu týchto vied. Súdime, že filozofia sa ako teória vedy môže tvoriť, aplikovať, i ďalej rozvíjať práve na pôde takýchto nových komunikačných sprostredkujúcich útvarov. Relatívne prvotne sa filozofia musí tvoriť v podobe systematickej analytickej práce s informáciami o faktoch, teóriách a metódach špeciálnych vied. Na základe pracovného analyzujúceho styku s vedami sa budú môcť tvoriť konkrétne použiteľné produkty filozofickej syntézy. Takéto použiteľné bude potom reálne teórii a praxi vied i odovzdávať.

„Vývin teórie vedy v rámci marxistickej filozofie znamená, že vzniká nový odbor filozofickej práce so špecifickou problematikou, mení sa preto i obsah a štruktúra dialektického materializmu.“¹⁵ „V súčasnosti stále častejšie a zreteľnejšie vyjadruje sa názor o nevyhnutnosti formovať novú špeciálnu vedu, ktorá by urobila predmetom svojho štúdia samy vedy.“¹⁶ Takéto nové postoje k vedám musí zaujať dnes i filozofia, no len filozofia s efektívne použiteľnými funkciami v jej vzťahu k jednotlivým vedám. Preto takéto efektívne použitie filozofie vo vedeckotechnickej revolúcii predpokladá dôslednú realizáciu konkrétnych štruktúrnych premien v systéme vedy. Realizáciu marxistického modelu dialektickej jednoty filozofie a vedy. Len ona vytvorí neformálne kontakty filozofie so sústavou špeciálnych vied a dôsledne zvedečí filozofiu. Fundovaním jednotlivých foriem filozofickej práce vecnou filozofickou analýzou treba nakoniec určovať úroveň i vecnej filozofickej syntézy.

„Zmyslom teórie je služba praxi, riešenie praktických problémov v rovine abstraktnosti a všeobecnosti“¹⁷ v špeciálnych vedách i vo filozofii. Dobrá filozofická služba praxi to je teda vždy riešenie i praktických otázok. Sprostredkované je informáciami špeciálnych vied. Ich filozofická syntéza predpokladá efektívnu analýzu. Efektívna — to je taká, ktorá má k faktom, teóriám a metódam špeciálnych vied skôr bližšie než ďaleko. Za naliehavú úlohu filozofie, ktorá usiluje mať účasť vo vedeckotechnickej revolúcii ako veda, považujeme preto zrušenie prežitého tradičného systému práce vo filozofických vedách tvorbou a rozvojom rozoberaných analytických funkcií filozofie, a to konkrétne v podobe výstavby

¹⁴ Alfred Kosing, *Wissenschaftstheorie in der Sicht der marxistischen Philosophie*, Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1967, č. 7, 771.

¹⁵ Tamže, 770.

¹⁶ G. M. Dobrov, *Nauka o nauke*, Kijev 1966, 15.

¹⁷ Ján Kocka, *Filozofia na nových cestách*, Otázky marxistickej filozofie 1964, č. 2, 174.

interdisciplinárnej sústavy špecializovaných, filozofických metaviéd. Uvedenie takýchto metaviéd do celku sústavy vedy považujeme pochopiteľne za proces, ktorého nástup je v konkrétnostiach zložito podmienený. Súdime však, že potreby optimálneho vývoja vedeckotechnickej revolúcie robia nástup takého procesu neodkladne naliehavým.

G. M. Dobrov v tejto súvislosti hovorí: „Úmerne rozširovaniu a prehĺbovaniu našich poznatkov o reálnom objektívne existujúcom svete i o samých vedách, ktoré ho študujú, je nevyhnutné i závažné stále aktívnejšie a uvedomele organizovanejšie vzájomné pôsobenie rozličných vied.¹⁸ Takéto vzájomné vplývanie vied odporúčame zabezpečiť prestavbou existujúcich vnútorných relácií vo filozofických vedách v procese výstavby systému filozofických metaviéd, špecializovaných na jednotlivé prírodné, spoločenské a technické vedy. Hlavnou úlohou konkrétne špecializovaných filozofických metaviéd by bolo ontologicky, gnozeologicky a osobitne metodologicky sprostredkovať spojenie vo vzťahu imanentných filozofických pracovísk na jednej strane a pracovísk špeciálnych vied prírodných, spoločenských a technických na druhej strane. To preto, že „dialektický materializmus skúma najvšeobecnejšie zákony vládnúce vo všetkých týchto troch základných sférach... Štúdium zvláštností pôsobenia týchto všeobecných zákonov v každej z naznačených sfér je v príslušnej miere i úlohou dialektického materializmu, pretože ani jeden všeobecný zákon nemožno pochopiť za hranicami jeho konkrétnych špeci-
fických prejavov“.¹⁹

Máme tu na mysli opatrenia, ktoré vytvoria v štruktúre filozofie a ostatných vied efektívne neformálne naozaj vnútorné pracovné kontakty. V podobe špecializovaných pracovných tímov cez filozofické metavedy spoja činnosť vo filozofii s činnosťou v jednotlivých špeciálnych vedách na konkrétnych vedeckovýskumných úlohách. Uvažovaná diferenciacia práce vo filozofii bude môcť uspokojiť potreby nielen vlastného vývoja, ale i potreby vývoja ostatných vied. Vedeckovýskumná činnosť takýchto interdisciplinárnych komunikačných útvarov bude sa orientovať na rozvoj celku systému vied. Zabezpečí pre filozofiu vonkajšie zdroje vedeckých informácií a pre špeciálne vedy reálne použiteľné filozofické hľadiská. V dobre fungujúcich interdisciplinárnych komunikačných metaútvaroch sa filozofická analýza i syntéza môžu stať maximálne účinnými a jej produkty potom i reálne použiteľnými v teórii a praxi vied.

„Filozofia nie je odvodená z nejakej abstraktnej apriórnej analýzy, ale zo skúseností pri používaní vedy vzhľadom na jej spoločenské úlohy.“²⁰ Systém zákonov a kategórií filozofie má nevyhnutne len takýto exogénny pôvod. Jeho dynamika je závislá od vývinových premien teoretických systémov ostatného celku vied. Akademik I. Hrušovský podčiarkuje, že „ak sa kategórie filozofie nemajú stať holým skeletom, musíme byť schopní interpretovať ich na základe najvýznamnejších poznatkov jednotlivých disciplín celej sústavy vedy“.²¹ Filozofia sa nemôže

¹⁸ G. M. Dobrov, *Nauka o nauke*, Kijev 1966, 72.

¹⁹ G. V. Platonov, M. N. Rutkevič, *O dialektike prírody kak filozofskej nauke*, Voprosy filosofii 1963, 134.

²⁰ J. D. Bernal, *Veda v dejinách II*, SNPL, Praha 1960, 400.

²¹ I. Hrušovský, *Problémy, portréty, retrospektívy*, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1965, 199.

stať dynamickou vedou, ak nebude počítat s faktami vied a nebude pracovať s poznatkami celej sústavy vedy. Filozofia preto musí robiť exaktnú analýzu teoretických informácií o faktoch, teóriách a metódach vied v živom aktívnom, skutočne pracovnom styku s vedami. Pracovať s faktami musí svojím spôsobom nie na poslednom mieste i tam, kde sa teórie faktov tvoria.

„Nejde tu o akési automatické a nekritické zovšeobecňovanie dosiahnutých výsledkov odborných vied, ale o kritickú filozofickú previerku ich výsledkov, nejde o akúsi mechanickú filozofickú prácu so systémom poznatkov, ktorú by odborné vedy predkladali filozofii ako niečo dané a zavŕšené, čo by mala posvätné prijímať bez akýchkoľvek výhrad a pochybností, ale o špecifické filozofické postupy na hraniciach týchto systémov vedeckých poznatkov, ktorými sa analyticky skúma ich nosnosť, konzistentnosť a konzekvencie.“²² Ak sú zákony a kategórie filozofie naozaj odvodené z kategórií, zákonov a faktov, s ktorými pracuje systém špeciálnych vied, potom konkrétne spôsoby odvodzovania filozofických konklúzií od ostatnej skúsenosti vied sú dôležitým určujúcim faktorom vo vývoji filozofie. Treba v nich vidieť určujúci faktor progresívneho rozvoja filozofie. Aby sa však formy spojenia filozofie so systémom vied stali skutočne efektívnymi, potrebujeme viac než všeobecné teoretické úvahy o vzťahu filozofie a vied. Žiada sa prejsť od teoretických úvah k reálnym činom. Myslíme, že významný obrat k takýmto reálnym činom môžu znamenať práve také štrukturálne zmeny v sústave filozofických vied, ktorých hlavnou úlohou bude organizačne zabezpečiť vo filozofii najprv dobré podmienky uvažovanej analytickej vedeckovýskumnej činnosti.

Filozofickoanalytická i filozofickosyntetická práca si dnes vyžaduje neformálnu, vedám adekvátnu kategorizáciu systému filozofickej práce. Takú, ktorá vyplýva z konkrétne štruktúrovaného systému organizácie práce v špeciálnych vedách. Žiada sa účinný systém organizácie, ktorého základom musí byť predovšetkým náležite pružné otváranie sa teoretickým skúsenostiam vedy. Účinný systém práce vo filozofii, ktorý vytvorí druhotne rozhodujúci vplyv na celok sústavy vied je z procesu vedeckotechnickej revolúcie neodmysliteľný.

„Prijímanie významnej informácie a jej transformácie na najrôznejších úrovniach, schopnosť reorganizovať štruktúru poznávacích receptorov vedy a filozofie je životnou otázkou ich ďalšieho organického vývoja i praktického vplyvu.“²³

Riešiť túto otázku vecne, prakticky a účinne, to znamená neodkladne vytvárať najprv chýbajúce, dobré organizačné podmienky analytickosyntetickej vedeckovýskumnej činnosti vo filozofii. Usudzujeme, že z možných foriem tvorby ozaj dobrých podmienok rozvoja analyticko-syntetickej činnosti vo filozofii treba v súčasnej epoche vývinu vied vybrať prednostne tie, ktoré skutočne neformálne spoja abstraktnú teoretickú prácu filozofie s konkrétnou experimentálnou praxou špeciálnych vied. Abstraktne-všeobecné vo filozofii pretvoria v konkrétne-všeobecné v rovine špeciálnych vied. Myslíme, že takéto zatiaľ len chcené vnútorné

²² Miroslav Kusý, *Systém a štruktúra marxistickej filozofie*, Filozofia 1967, č. 4, 427.

²³ J. Kamarýt, *Nové prvky vo vzťahu špeciálnych vied a filozofie*. Materiál Celoštátnej konferencie čs. marxistických filozofov r. 1966.

spojenie vied sa môže stať skutočnosťou práve v podobe výstavby sprostredkujúcich metaútvarov vo vzťahu filozofie a špeciálnych vied.

Máme tu na mysli výstavbu špecializovaných filozofických metasystémov (Sm_1, Sm_2, Sm_3), ktoré poskytnú reálne možnosti dobrej filozofickej analýzy informácií o faktoch, teóriách a metódach v prírodných, spoločenských a technických vedách, aby dali potrebný materiál pre finálnu integráciu a filozofickú syntézu dosahovanej teoretickometodologickej skúsenosti celostného systému vedy. Uvažujeme tu o výstavbe metasystémov, ktoré slúžia autoreflexiou dynamiky systému samých filozofických vied (Sm_f). Ich cieľom bude progresívny rozvoj teoreticko-metodických funkcií systému filozofických vied (Sfv) najmä vo vzťahu k sústave ostatných vied (S_1, S_2, S_3) a vôbec k spoločenskému životu.

Tradičný systém filozofických vied (Sfi) so svojou imanentnou ontológiou a gnozeológiou by sa tak obohatil o sústavu metavied (Sm_f a $Sm_1 - Sm_3$) s jej významnými funkciami inštalovať informačné kanály vo vzťahoch filozofie a špeciálnych vied pri zmocňovaní sa daných objektov štúdia vied (Os_1, Os_2, Os_3), ktoré zabezpečia náležité prúdenie informácií zo špeciálnych vied do filozofie a naopak.

1. Jednou stránkou funkcie interdisciplinárnych metaútvarov ($Sm_1 - Sm_3$) bude filozofická analýza faktov, teórií a metód (F, C, M) špeciálnych vied (S_1, S_2, S_3), vyrábaná na odvádzanie získaných informácií imanentným filozofickým útvarom (Sfi), špecializovaným na konečné filozofikosyntetické spracovanie prijateľného materiálu.

2. Druhou stránkou ich funkcie bude konkrétne prepájanie a odovzdávanie výsledkov filozofickej syntézy integrovanej skúsenosti vied (Fs, Cs, Ms) späť do rovín špeciálnych vied podľa reálnych potrieb teórie a praxe týchto vied, t. j. podľa reálnych potrieb filozofickej informácie o faktoch, teóriách a metódach špeciálnych vied pri zmocňovaní sa daných objektov štúdia vied (Os_1, Os_2, Os_3).

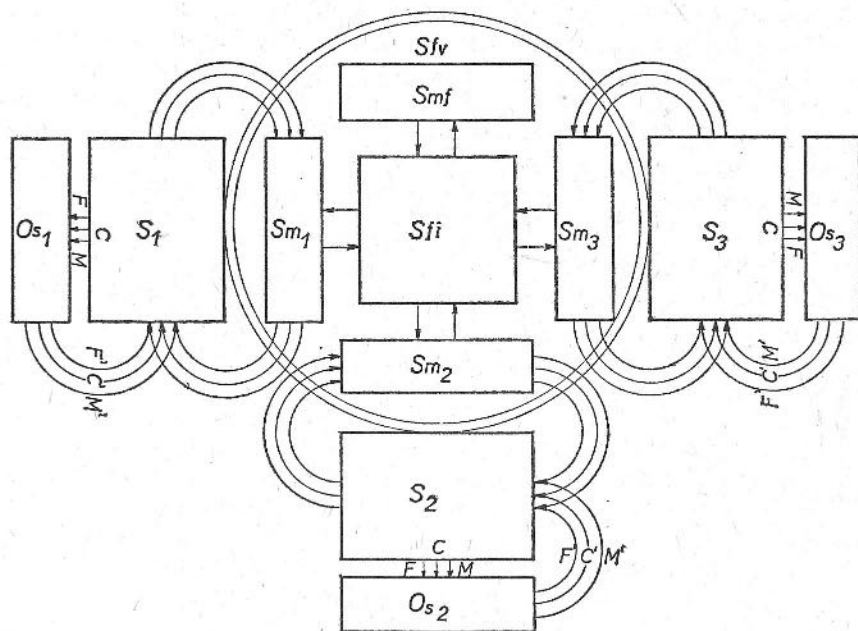
Osobitne zdôrazňujeme, že úlohy takýchto metasystémov vied neredukujeme len na úlohy vied o vedách alebo úlohy logiky vedy v zmysle novopozitivistického štúdia len logických foriem vedeckých explanácií a konštruovania pojmov vedy do teoretických konklúzií. Podčiarkujeme, že vôbec nám nejde ani o scientistné popieranie významu filozofickej syntézy alebo preceňovanie významu konkrétneho analytického skúmania faktov, teórií a metód vedy. Tvrdíme, že „ak si má filozofia zachovať svoj univerzálny charakter ako najvšeobecnejšia syntetická teória skutočnosti, potom i pri jej prehlbujúcej sa diferenciácii nemožno filozofiu obmedzovať len na teóriu poznania a metodológiu vedy, sémantickú kritiku vedeckých pojmov, či rýdze logickú analýzu poznania“.²⁴ Orientáciou filozofickej práce na analytické metódy nemienime stavať tieto metódy proti antropologickým. Analytické postupy rozhodne nemáme v úmysle dávať len do služieb štúdia prírody a vied o prírode. „Scientizmus nemožno chápať ako metodológiu filozofie prírody a antropologizmus ako metodológiu sociálnej filozofie, lebo scientistickými postupmi možno skúmať (a treba skúmať — K. H.) aj sociálne javy.“²⁵

²⁴ V. Dragan, I. Kuchár, *Konferencia o filozofických a logických problémoch metodológie*, Filozofický časopis 1966, č. 6, 875.

²⁵ Miroslav Kusý, J. Suchý, *Úlohy a potreby našej filozofie*, Filozofia 1966, č. 3, 331.

Akcentovať, pravda, chceme, že exaktne vedecké, antropologické, syntetické skúmanie je scientistne podmienené analytickými metódami. Pod pojmom exaktne vedecký máme tu na mysli len prísne vedecké na rozdiel od špekulatívnych foriem filozofovania. „Vždy bude existovať potreba vedieť, čo je svet vcelku, aké sú zákonitosti jeho premien, aké miesto a význam patrí človeku v ňom, aké sú možnosti poznania a premeny sveta. Filozofia spolu s ostatnými vedami musí dať odpoveď na takéto otázky, a preto si zachová svoj syntetický svetonázorový charakter.“²⁶ Tvrdíme však, že efektívnosť syntetických funkcií filozofie je daná jej analytickými funkciami, tvorí sa v jednote s nimi.

Službami uvažovaných filozofických vied vedám mienime umocniť také funkcie filozofie, ktoré vyplývajú z marxisticky chápanej ontologickej, gnozeologickej i metodologickej náplne konkrétne špecializovanej filozofickej teórie, t. j. ktoré vyplývajú z funkčne špecializovaného komponentu systému filozofických vied

Obr. 1. Schéma jednoty filozofie a špeciálnych vied

Sfv — systém filozofických vied; *Sfi* — systém imanentne filozofických vied; *Smf* — metasystém filozofie; *Sm₁* — metasystém prírodných vied; *Sm₂* — metasystém technických vied; *Sm₃* — metasystém spoločenských vied; *S₁* — prírodné vedy; *S₂* — technické vedy; *S₃* — spoločenské vedy; *Os₁*, *Os₂*, *Os₃* — objekt prírodných, technických a spoločenských vied; *F*, *F'* — fakty pred poznaním a po poznaní; *C*, *C'* — koncepcie pred poznaním a po poznaní; *M*, *M'* — metódy pred poznaním a po poznaní.

²⁶ S. T. Meljuchin, *O štruktúre dialektického materializmu i miesta filozofských problem jestestvoznaniya*, Filozofskije nauki 1967, č. 2, 114.

o prírode, spoločnosti i poznaní. Systém filozofických vied sa tak môže diferencovať vo vzťahu k prírodným, spoločenským a technickým vedám ako filozofia prírodnej, spoločenskej a technickej ontológie a gnozeológie a súčasne ako špecializovaná všeobecná metodológia jednotlivých vied. Nevyhnutne tak, ako to vyplýva z povahy vedy o všeobecných zákonoch vývinu v základných oblastiach prírody a spoločnosti a z povahy vedy o poznaní.

Špecializácia v systéme filozofických vied pochopiteľne nesmie skončiť v izolácii jednotlivých metasystémov ani od filozofie, ani od ostatných vied. Naopak, zdôrazní spojenie vied. Relevantná z funkcií filozofických metasystémov je práve tá, ktorá rozvinie komunikačné vzťahy a progres systému vied vo všetkých rovinách vedeckej tvorby. V sieti filozofických metasystémov pripadne významná úloha zvlášť metasystému (Sm_f), ktorého predmetom sa stane sama filozofia ($Sfi + Sm_1 - Sm_3$). Jeho hlavnou úlohou bude štúdium imanentných zákonov štruktúry a fungovania i zákonov vývoja, najmä filozofických vied. Použitím moderných metód regulácie vedeckej práce vo filozofických vedách zabezpečí progres štruktúralno-funkčných relácií osobitne vo vnútri filozofie. Efektívne regulované prúdenie informácií o faktoch, teóriách a metódach vied po vstupných i výstupných kanáloch filozofických metasystémov na hraniciach filozofie a špeciálnych vied vynúti si efektívne vzájomne stimulatívne vplyvy v systéme vedy. V konečných dôsledkoch povedie nevyhnutne i k optimálne účinným službám vied samej technickovýrobnej praxi.

Súdime, že možno predpokladať, že úmerne s vplyvom špeciálnych vied na filozofiu porastie i efektívnosť spätného vplyvu filozofie na špeciálne vedy. Zdôrazniť však treba, že teoreticko-metodologická hodnota finálnych produktov filozofie umocní sa predovšetkým v závislosti od predpokladov vecne špecializovanej filozofie trvale sa analyticky otvárať skúsenostiam systému vied. Považujeme za dôležité akcentovať, že rozhodujúcimi predpokladmi, určujúcimi rozvoj filozofických vied, sa môžu stať práve filozofickoanalytické služby jednotlivých metasystémov špeciálnych vied. Reálne možnosti i sama nosnosť výsledkov filozofickej integrácie a syntézy zostanú kategóriami trvale závislými od filozofickoanalytických vedeckovýskumných procedúr na pôde špecializovaných filozofických metasystémov vied. Exaktné formy filozofickoanalytickej činnosti prostredníctvom takýchto komunikačných útvarov v systéme vedy budú zárukou exaktnosti vedeckovýskumnej činnosti špecializácií vo filozofii i v ostatných vedách.

Teoreticko-metodologické direktívy filozofie sa v teórii a praxi špeciálnych vied stanú tým efektívnejšie použiteľné, čím užšia a vývojaschopnejšia sa stane jednota analytickej a syntetickej vedeckovýskumnej práce vo filozofii. Vývoj modernej vedy, to je komplikovane diferencovaný systém, ktorý nemožno regulovať tradičnými metódami filozofie s prvkami apriorizmu. V procesoch vedeckoteknickej revolúcie sa i filozofia musí stať vývojaschopnejšou vedou. Súdime, že sa môže ňou stať, keď prejde uvažovanými štruktúralno-funkčnými premenami, adekvátnymi premenám v štruktúre špeciálnych vied, od ktorých filozofia bola a bude vždy existenčne závislá. S týmito vedami sa môže a skôr-neskôr musí vnútorne spojiť na konkrétnych vedeckovýskumných úlohách prostredníctvom siete vecne špecializovaných filozofických metasystémov. Pomocou nej bude i filozofia môcť

prijat za svoje a rozvinut moderné metody vedy. Takto získa predpoklady nielen efektívne integrovať rastúcu teoretickú skúsenosť v diferencujúcej sa sústave špeciálnych vied, ale nakoniec i reálne možnosti úspešne stimulovať revolučné premeny v týchto vedách, v technickovýrobnej praxi a v praxi spoločenského života vôbec.

ФИЛОСОФИЯ И СИСТЕМА СПЕЦИАЛЬНЫХ НАУК

Карол Гайек

Процесс научно-технической революции ставит трудные задачи перед специальными науками, но, одновременно, повышаются также требования, предъявляемые к функциям философии в системе наук. Традиционное „мировоззренческое“ отношение философии к требованиям специальных наук уже отживает свой век. Специальные науки все с большей и большей настойчивостью требуют системного, научного „применения“ философии, применения философии в качестве теории и метода науки.

Считаем, что основной предпосылкой для такого использования философии является рабочее единство философии и специальных наук, которое поможет достичь уровня современной науки прежде всего в области аналитической функции философии.

Развернутые аналитические функции обеспечат не только хорошую теоретическую, синтетизирующую работу внутри философии, а в конце концов также эффективное применение философии в области теории и практики специальных наук.

Под аналитической подготовкой хорошего философского синтеза мы имеем в виду анализ фактов, теорий и методов специальных наук в рамках этих наук, анализ информации, получаемых от специальных наук во время рабочего контакта с ними. Необходимость такого контакта философии со специальными науками, равно как и необходимость создания органа таких функций, считаем на данном этапе развития науки реальной и достаточно обоснованной.

Под органом, который мог бы выполнять и развивать аналитические функции философии, мы подразумеваем систему специально ориентирующихся на философскую проблематику метанаук, являющихся неотъемлемой частью философии, но выдвинутых в область основного исследования в рамках всей системы специальных наук.

Основную задачу таких метанаук мы видим в частичном анализе и синтезе фактов, теорий и методов отдельных специальных наук, в подготовке теоретического материала для вторичной, финальной философской разработки научного опыта. Такую финальную философскую работу с интегрированным теоретическим материалом специальных наук предполагаем также в рамках подобным образом специализированных собственно философских дисциплин в системе философских наук в сотрудничестве с особой метасистемой философии. Без такого или же тому подобного внутреннего отношения философии к всей системе наук, роль философии как действительного теоретико-методологического компонента процессов научно-технической революции кажется проблематичной.

PHILOSOPHY AND THE SYSTEM OF SPECIAL SCIENCES

Karol Hájek

The process of scientific-technological revolution provides special sciences with important tasks and makes more demands also on the functions of philosophy in the system of sciences. Traditional world outlook relations of philosophy to the needs of special sciences become anti-

quoted. Special sciences require more and more urgently systemic scientific „applications“ of philosophy, employment of philosophy as a theory and method of science.

Working unity of philosophy and special sciences which unfolds preferentially good analytical functions of philosophy to the level of modern science, is considered to be a fundamental precondition of such employment of philosophy. Such unfolded analytical functions ensure not only a good theoretical finally synthesizing work within philosophy but eventually an efficient applicability of philosophy in the theory and practice of special sciences as well.

As analytical preparation of a good philosophical synthesis, an analysis of facts, theories and methods of special sciences is understood in the sphere of these sciences, an analysis of information supplied by special sciences in working contacts with them. Needs of such a contact of philosophy with special sciences and hence needs of the construction of an organ of such functions are considered, on the given stage of the development of science, as real and sufficiently justified.

As the organ which could accept and unfold the analytical functions of philosophy, a system of philosophically specialized meta-sciences is considered, as organic component parts of philosophy shifted into the levels of basic research into the whole of the system of special sciences.

The main task of such philosophically specialized meta-sciences is seen in a partial analysis and synthesis of facts, theories and methods of the individual special sciences, in the preparation of theoretical material for a secondary, finally philosophical processing of the gained experience of science. Such a finally philosophical work with an integrated theoretical material of special sciences is considered in competence of similarly specialized immanently philosophical disciplines in the system of philosophical sciences in co-operation with a special meta-system of philosophy.

Without such or similar inner working relation of philosophy to the integral system of science, philosophy — as an efficient theoretical methodological component of the processes of scientific technological revolution — is questionable.